

Frihet som maktmedel - diktaturer är inte totala

Ledningen i ett företag är en regering jämförbar med andra regeringar, enligt Elizabeth Anderson, professor vid University of Michigan. I sin bok *Private Government how employers rule our lives (and Why We don't Talk about it)* undersöker hon främst diktaturer på arbetsplatser. Hennes definition på diktatur är ett styre där de underordnade inte har rätt att avsätta ledningen, eller att rösta fram och överklaga beslut.

Precis som Sovjet och de fascistiska diktaturerna i Europa förra århundradet måste diktaturer på arbetsplatser använda frihet som medel för att producera lydnad och makt.

“Efficient employment contracts are therefore necessarily incomplete: they do not specify precisely everything a worker might be asked to do.” (Anderson, 2017, s 52.)

Traditionellt används frihet som maktmedel högre upp i hierarkin medan mikrostyrning och detaljstyrning används i lägre hierarkin. Men i många organisationer används frihet istället som maktmedel i den lägre hierarkin medan den högre hierarkin centralstyrs. Detta är inte ovanligt inom handel och service.

Hur frihet producerar lydnad

Frihet kan ju innebära många olika saker, befrielse från våld och förtryck till exempel. Men frihet som maktmedel får funktionen att öka lydnaden. Frihet blir i så fall medel för att stärka en maktordning.

“To put the point another way, the key to the superior efficiency of hierarchy is the open-ended authority of managers. It is impossible to specify in advance all of the contingencies that may require an alteration in an initial understanding of what a worker must do.” (Anderson, 2017, s 52.)

Alltför detaljerad och centraliserad centralstyrning producerar tröghet. I rädslan för att förlora makt fastnar den styrande regeringen gärna i tröghet

istället för att frigöra makt. Alltför totaliserad makt motverkar makt.

För att effektivisera makt kan mikrostyrning ersättas av att fastställa ramar, formulera målsättning eller stimulera en viss riktning. Arbetsgruppens frihet att själv organisera sitt arbete utifrån en given ram blir därmed medel för att effektivisera och stärka makten.

Frihet översätter diktaturen till individen

Med frihet som medium översätts diktaturen till individen. Genom att sätta igång processer av självhjälp, individuella mål, personlig utveckling samt ömsesidig bekräftelse och stimulans förvandlar de anställda sig till sina egna slavdrivare, enligt den tyske professorn Byung-Chul Han (2013). Genom att förmå underordnade att fokusera på sig själva produceras lydnad som en form av självuppfyllelse. Diktatur blir att bli sig själv.

Frihet fokuserar i medelklassen mer på "kan" snarare än "måste" för att producera lydnad. Kan, klarar och förmår genererar mer krav från en själv än från tillsägelser och order. När min personliga utveckling och förmåga förvandlas till slavdrivare blir det svårare att göra motstånd än mot "du måste". Kan kan bli mer tvingande än tvungen.

"We are living in a particular phase of history: freedom itself is bringing forth compulsion and constraint. The freedom of Can generates even more coercion than the disciplinarian Should, which issues commandments and prohibitions. Should has a limit. In contrast, Can has none. Thus, the compulsion entailed by Can is unlimited. (Byung-Chul Han 2017.)

Per Herngren

24 juni 2021, version 0.2

Referens

Elizabeth Anderson, *Private Government how employers rule our lives (and Why We don't Talk about it)*, New Jersey, Princeton University Press, 2017.

Byung-Chul Han, *Trötthetssamhället*, Stockholm: Ersatz, 2013.

Byung-Chul Han, *Psychopolitics Neoliberalism and New Technologies of Power*,

Verso, 2017.

Per Herngren, [Arbetsplatser organiserar diktaturer – Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngren, [Företag förvandlar sig till kommunistiska diktaturer – Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngren, [Företag tränger bort marknaden – Elizabeth Anderson](#), 2021.

Per Herngrens [texter om demokrati](#).

Konflikthantering och ickevåldsträning kapas av medelklass

Ickevåldsträning frestas att omvandlas till ett medel för att producera medelklass.

Medelklass är inte en egenskap hos vissa individer. Medelklass är snarare färdigheter och relationer som ständigt finslipar och återskapar sig. Detta görs på flera sätt. Som att producera sig som duktig och upplyst till skillnad från de andra, de oupplysta och de dåliga.

På artonhundratalet återskapade medelklassen sig som renlig och upplyst till skillnad från arbetare och kolonialländernas invånare som sågs som smutsiga och okunniga. Idag reproducerar sig medelklass som duktig på hbtq, mångfald, leva klimatsmart, grunda sig på fakta och ha koll på vad som är inne före tillfället. De duktiga skiljer på så sätt ut sig från de som pekas ut som dåliga. Den duktiga medelklassen förstärks genom kontrasten med de dåliga.

Medelklass använder ett myller av institutioner för att [producera sig själv som upplyst](#) och andra som sämre, exempelvis utvärderingar, recensioner och betygsättning. Nedan listas några metoder för hur konflikthantering och

ickevåld utnyttjas av duktig medelklass.

Ickevåldsträning förvandlas till medelklassträning

Metoder medelklass använder när den lägger beslag på konflikthantering och ickevåldsträning:

1. Privatisera konflikter. Konflikt förstås som *deras konflikt*. Övergrepp, våld och konflikter förvandlas till egendom. Som ägs av förövare och utsatta. Träning i att ingripa för rätt, rättvisa och sanning ersätts med medling. *Dom* ska lösa sina egna konflikter. Med vår hjälp om *dom* vill.
2. Prata ut. Istället för att gruppen skapar värde och organiserar jämlikare och omsorgsfullare ordningar, så ombeds *dom där som har konflikt* att prata med varandra och försonas.
3. Publik. Genom att tränas på att komma med något insiktsfullt istället för att ingripa så tränas man in i åskådarrollen. Träna på att skåda. Inte lägga sig i. Inte så länge man inte blir ombedd av "parterna" själva. Det är ju *deras konflikt*.
4. Undertrycka konflikter. Istället för att stärka viktiga konflikter och motverka det som trycker ner konflikter så undertrycks konflikter.
5. Utvärdera, recensera och betygsätta. Träna på att utvärdera och ge omdömen tränger undan kreativitet och uppfinnande.
6. Medvetande ses som vägen till förändring. Träning i hur vi tillsammans lever befrielse trängs undan av övningar som ska göra individen medveten. Aha!-övningar tränar deltagarna att säga något insiktsfullt.
7. Träning tas bort ur ickevåldsträning. Träning i att ingripa vid makt och förtryck ersätts med personlig utveckling och [självhjälpsövningar](#).
8. Politisk förändring förändligas. Istället för att förkroppsliga och materialisera befrielse så ska de omedvetna göras medvetna. Träning i att samarbeta och stärka varandras ingripanden ersätts med att formulera åsikt, tyckande, upplevelse och [opinion](#).
9. Värderingar ersätter befrielse. [Värderingsövningar](#) tränar deltagare på att fokusera på åsikter och värderingar istället för uppfinningar och finslipning av ickevåld.
10. Upptagen med sig själv. Individualiserade övningar tränar deltagarna att fokusera på sin egen styrka och svaghet. Inte på samarbete och hur

gemenskapen och gruppen skapar jämlikare ordningar.

11. Personlig utveckling. I medelklassen ska man [börja med sig själv](#). Deltagare tränas på att fokusera på sin egen utveckling istället för att träna solidaritet. Att institutionalisera befrielse ersätts med personlig målbild.
12. Duktig individ görs till mål. Individen snarare än samhället görs till visionen.
13. Militant moralism. Individualismens fokus på den enskilde producerar moralism kamouflerad som antimoralism. Konflikthantering utnyttjas för att träna på att påpeka att någon är fel så att det låter som goda råd. Peka ut enskilda som sämre, dåliga till skillnad från de duktiga. Man tränar på att skamma den som gör fel med ett ödmjukt tonfall. Tränar på att förtala så det inte låter som förtal. Individer istället för maktordningar pekas ut som problemet. Peka ut någon som en sån. Exempelvis att peka ut någon som medelklass.
14. Dåligaste av dåliga. Genom att fokusera övningar på de allra värsta mobbarna, sexisterna och rasisterna kamoufleras hur sofistikerade maktordningar normaliserar sig. De verkar mitt ibland oss.
15. Självinsikt. Övning i att bekänna och dela tillkortakommanden kamouflerar träning i självupptagenhet.
16. De utan självinsikt har gjort sig förtjänta av att mobbas och förtalas. "Det kan väl inte vara mobbning när de faktiskt gör så!" Förtal och [skamning](#) självrättfärdigas av att "det är ju sant".
17. Offergöra. Träna på att prata om andra som offer. Träna på att tycka synd om. Fokusera på utsatthet eller utanförskap istället för på förtrycktas motstånd.
18. Producera svenskhet. Träna på att beteckna mångfald, tolerans, [hbtq](#) som den [goda svenskheten](#). Som skiljer sig från de oupplystas fördomar. Arbetarklass, flyktingar, tredje världen görs till medelklassens upplysningsprojekt.

Per Herngren

16 april 2019, version 0.1.1

Referens

Per Herngrens texter om [vetenskap och teori kring konflikthantering](#)

Makttvilling

Makttvilling är när motståndare fungerar som en enhet. Som varandras motparter stärker de varandras makt samtidigt som andra grupper trängs undan, underordnas, förtrycks eller osynliggörs. Andra grupper betecknas inte som egna subjekt. De får inte framträda som egna parter.

Det finns olika tekniker för att skapa makttvillingar:

1. Båda parter. Genom att prata om "båda parter" när det gäller exempelvis bombningar och ockupation i Palestina osynliggörs tusentals andra parter som skolelever, pensionärer, arbetslösa, fackföreningar, arbetarklass, feminister, socialister, anarkister, solidaritetsgrupper.
2. Vända sig mot varandra. När motståndare vänder sig mot varandra skapas en dikotomi. Andra grupper hamnar utanför den dikotomiska matrisen. Utanför synfältet.
3. Pardans. Genom att börja dansa en konflikt-, krigs- eller våldsdans med varandra förvandlas motståndare till ett par. Ett par blir en enhet, en part. Fiender följer varandras danssteg som motdansare, de parerar och dras med. Själva pardansen förtrycker eller tränger undan andra grupper.
4. Resonans. Genom upprepade attacker, konfrontationer, gräl eller protester kan motståndare eller våldsgrupper göra varandra starkare. Upprepatet av konfrontationer gör att de hamnar i resonans, vilket innebär att de ömsesidigt förstärker varandra. $1+1=100$. Motståndarna blir mäktiga medan andra grupper uppfattas som svaga. Exempelvis kan en opposition eller en protest stärka det den opponerar emot medan den försvagar andra aktionsgrupper som inte använder protest.

Kan någon komma på fler sätt att forma makttvilling? Lägg gärna till dessa i kommentaren!

Uppmuntra som maktteknik: Sara Ahmed

Grupper och personer behöver uppmuntran för att bli skapande och för att våga göra det som är annorlunda, våga bryta normen. Avfärdande och negativitet förstör skaparglädjen. Negativitet är ett effektivt maktmedel för att hindra finslipandet och byggandet av nya ordningar.

Men även uppmuntran kan fungera som en kraftfullt maktteknik för att befästa maktordningar och normer.

"To be encouraging is often thought of as a generous, as a way of energizing somebody, of enabling them to be capable. To encourage can be to give courage. But to encourage can also be forceful. Being encouraged can be a way of being directed toward somebody else's wants."¹

Affirmera och bekräfta

Precis som uppmuntran är affirmerande och bekräftelse medel som ger kraft och stadga, som legitimerar. Icke våldsmotstånd, queer, feminism, organisationer utan chefer och centralstyrning, bryter det självklara, genomför det som strider mot det sunda förnuftet. Deras motstånd och experimenterande med nya ordningar behöver dock bekräftas av andra grupper för att etableras som levande ordningar.

Bekräftelse är dessutom viktigt för om handlingar ska kunna bli performativa. Performativa handlingar är när målet genomförs i själva handlingen. Att en demokratisk

Välkommen

på [intensivkurs om
civilkurage och om att
ingripa vid
härskartekniker.](#)

Eller beställ [kurs till er
organisation.](#)

Hur bryts
tystnadskulturen?

process bekräftar att deltagarna är jämlikar gör deltagarna jämlika. Eller också misslyckas jämlikheten och processen behöver justeras och förändras. Performativa handlingar kan alltså vara lyckade eller misslyckade. Att exempelvis ge ett löfte skapar en förpliktelse, löftet blir både mål och medel. Men ett löfte behöver bekräftas som löfte för att inte bli ironi eller bedrägeri.

Affirmera som maktteknik

Bekräftelse behövs även för att maktordningar och normer ska stadfästas och ges kraft. Bekräftelse av en maktordning kan tränga undan andra ordningar så att de uppfattas som orealistiska och naiva, som dumheter.

"To affirm can mean to state or assert positively, as well as to establish, confirm, or ratify. To be affirmed is to be given positive encouragement, which might be what confirms a certain order of things or creates order out of things."²

Uppmuntran och bekräftelse snarare än förtryck och straff är hur karriär, lönearbete, kärnfamilj, egna hem, nationalism, etableras som självklarheter, som normen.

Per Herngren

2015 10 31, version 0.2

Fotnötter

1 Sara Ahmed, *The Promise of Happiness*, London: Duke University Press, 2010, p 47.

2 Sara Ahmed, *The Promise of Happiness*, London: Duke University Press, 2010, p 48.

Foucault - Makt och disciplin

Michel Foucault var under fyra år i slutet på femtiotalet lektor vid Uppsala Universitet. Där gjorde han en del av sina undersökningar till den numera klassiska *Vansinnets historia*^[1]. De svenska arkiven över dårhusen och fattighusen är relativt välbevarade. När han sen försökte lägga fram undersökningen som doktorsavhandling blev han avrådd av professorn i idéhistoria, Sten Lindroth. Den höll tydligen inte det svenska måttet. Istället fick han lägga fram avhandlingen i Frankrike och kunde då göra detta för den högsta franska doktorsgraden.

Foucault

Som radikal student bröt han tidigt med auktoritära kommunismer. I flera intervjuer^[2] och texter kritiserar han maktövergreppen i östländerna, bland annat inom mentalvården^[3]. Intressant är exempelvis hans tes att användningen av mentalvård som straff inte är en olycklig förening mellan annars fristående medicinska och polisiära funktioner. Det är snarare en intensifiering av funktioner som redan finns både inom polisväsendet och i den medicinska världen.

Senare som professor i filosofi engagerade Foucault sej för fångar i Frankrike i kampen för befrielse från fängelsernas förtryck. I samband med detta engagemang gav han ut *Övervakning och straff*, där han undersöker den tidiga moderniseringen av straff i västerlandet under sexton- och sjuttonhundratalet. Fokus lägger han på disciplinens framväxt och utbredning.

Introduktion

Efter genomgången av [Foucaults teorier](#) om disciplin och makt prövar jag hans analys mot en egen undersökning av ett dussintal fängelser. Främst i slutet undersöker jag vilka konsekvenser hans undersökningar får för motståndarbete. För att pröva hans slutsatser använder jag mej av [ickevåldsrörelsens](#) erfarenheter. Rörelsen använder sej av [civil olydnad](#). Icke våldsgupper har praktisk erfarenhet av motstånd som griper in i den makt och de makttekniker Foucault undersöker. Syftet med denna läsning av Foucault är att utveckla verktyg för motstånd i demokratier.

Michel Foucault undersöker problemet med sanning, problemet med [makt](#) och problemet med individuellt uppförande och beteende^[4]. I sin sista intervju menade han att dessa tre erfarenhetsområden bara kan förstås i relation till varandra, inte oberoende av varandra. Han beklagade att *beteendet* saknas i hans tidigare böcker som *Vansinnets historia* och *Övervakning och straff*. Det är inte bara makttekniker för dominans som hjälper oss att begripa makt. Vi behöver också greppa jagets tekniker för att behärska sej själv^[5].

I *Vansinnets historia* finns drag av dialektiskt tänkande. Motsägelser ses i denna tradition som något vilket upplöses i framställningen eller som mystifieras och får fungera som orsak^[6]. En del filosofier kring motsägelser försöker visa att det paradoxala egentligen inte är en motsägelse. I andra filosofier görs motsägelsen till den yttersta drivkraften, som i Marx och Hegels historiefilosofier.

Några år senare lämnar Foucault det dialektiska tänkandet och visar att en sak skall beskrivas för sin egen skull utan att dialektiskt försöka upphäva den, eller att förvandla den från verkan till orsak. Motsättningar är ingen mystisk yttersta kraft.

I sin forskning är Foucault överhuvudtaget försiktig med att peka ut orsaken till makt och förändringar. Han har svårt för teorier som hävdar att något är förutbestämt eller teorier som söker personliga eller psykologiska skäl till historiska handlingar.

Och han är speciellt kritisk till försöken att peka ut den enda Orsaken, alltså

vad man brukar kalla reduktionism. Om man exempelvis frågar efter orsakerna till Gulag, alltså förvaltningen av tvångslägren i Sovjet, så framstår den lätt som en sjukdom, ett misstag. Ett undantag i Sovjets historia. Foucault menar att man istället behöver fråga vilken nytta hade makthavarna av Gulag, vilka strategier tjänade dessa läger^[7]. Gulag ska inte ses som något avvikande utan som något vilket hade en skapande funktion. Det blir därför farligt att se Gulag som en parentes i socialismens historia. Det går inte för socialister att undvika maktproblemet genom att ironisera över, eller kritisera, Sovjet, och på så sätt tro sig fria den egna fria och sanna socialismen.

För att begripa Gulag behöver vi undersöka vad det var som gjorde det möjligt för vissa att göra motstånd. Vad gav dessa människor mod att riskera döden för friheten? Makt kan bara begripas med hjälp av motståndet.

Inte heller strukturerna får fungera som den yttersta *Orsaken*. Även om Michel Foucault ständigt undersökte språkets och symbolernas strukturer hävdar han själv att han aldrig varit strukturalist^[8]. Strukturerna blir inte totala. De uppstår snarare som en avgränsning till något annat. Detta *något annat* som är utanför strukturerna blir väsentligt för att förstå strukturerna.

I sina undersökningar letar han efter det som skiljer. Han söker de historiska brotten snarare än kontinuitet och utveckling. Han delar därför inte upp historien i epoker. Här uppstår ett vanligt missförstånd. Foucaults undersökningar av disciplin förutsätts handla om en disciplinär epok som följs av en kontrollerande epok. Det är lätt att läsa Foucault på det sättet om man snabbt bläddrar genom hans böcker. Han förstår ju skeden just genom att jämföra vad som hände före och vad som händer efter^[9]. Så historiska brott och avvikelser bör begripas utan att vi tänker oss stora boxar som är utlagda på rad genom historien.

Dessutom vänder han sej från de maktteorier som använder sej av ägandets metafor, kontraktsmodellen eller erövringsmodellen. Makt ska inte heller reduceras till utbyte, produktion och kommunikation, även om sådant givetvis kan kombineras med makt. Trots sin kritik frigör han sej inte själv helt från sådana metaforer. Han menar exempelvis att maktutövning alltid kostar^[10]. Det finns en ekonomisk kostnad som exempelvis byggnadskostnader. Men det finns också en politisk kostnad. Förtryck kan leda till revolt. Och revolter kostar. Den

billigaste makten vore därför om man bevakade sej själv. Makthandlingar förs i så fall över till folk själva: självbevakning, och självbestraffning. Att folk själva står för makten byggs in som strävan och utopi, en sorts motsats till diktatormakt och regeringsmakt. Det gör makt billigare och effektivare.

Han utmanar traditionella föreställningar om makt genom att avstå från skiljandet mellan vad som är egennytta och vad som är oegennyttigt. Han vänder sej mot subjektets överhöghet, mot bilden av *makthavaren*. Det går därför inte heller att reducera makt till en beundran för mästaren.

Om Niccolò Machiavelli hävdar att staten kunde erövras av en furste och utnyttjas genom olika tekniker^[11] menar Foucault att regerandets konst övergår till att stärka staten^[12] inte furstens eller presidentens makt.

Makt och motstånd

Den som torterar, fängslar eller dödar någon får inte automaktiskt makt. Makt vore det däremot om man fick den torterade att prata, att lyda^[13]. Makt förutsätter till skillnad från tvång en möjlighet att vägra.

Makt cirkulerar. De fungerar som kedjor^[14] snarare än som stora sfärer. Kedjorna krokar fast sig i varandra och skapar på så sätt nätverk av handlingar.

Individerna både utövar makt och underordnas den. Makt är alltid där, bekämpad eller bejakad. Det produceras ständigt lydnad och olydnad.

Det går inte att ställa sej utanför makten. Det går inte att frigöra sej genom att leva på marginalen^[15]. Att försöka leva utanför maktens strukturer är inte motstånd utan ett sätt att slippa se att man är omsluten och intrasslad i makt.

Han föreslår flera hypoteser som bör prövas: Det finns inga fria utrymmen dit makten inte når. Maktrelationer är sammanvävda med andra relationer; som sexualitet, familj, produktion och vänskap. I dialog med radikala feminister^[16] har han exempelvis hävdad att våldtäkt faktiskt kopplar våld och sexualitet och inte bör reduceras till enbart maktutövning.

Alla dessa maktrelationer korsar varandra. Makt går därför inte att finna hos *en sida*. Inte heller i dualismen eller dialektiken mellan mäktiga och maktlösa. Maktrelationer är myller av metoder och strategier snarare än i tjänst hos en makthavare. De går inte att ha makt. Det går inte att stoppa in makten i ett skåp, låsa och ta fram den vid behov. Tron på makthavare fungerar som en form av [vidskepelse som döljer makten](#).

När makt uppstår skapas möjlighet^[17] till motstånd. Vi kan aldrig bli totalt insnärjd i makten. Foucault öppnar hela tiden upp för möjligheter och lanserar inte någon cynisk pessimism kring makt och motstånd.

Motståndet finns inte på någon annan plats än makten. Motståndet agerar på samma plats. Precis som makten är dessutom motståndet mångfaldigt och använder sej samtidigt av globala och lokala strategier. Motstånd behöver faktiskt vara så rörligt, så flexibelt, så uppfinningsrikt, så produktivt, så organiserat och så stabilt som makten.

Protest misstar sig

Protestgrupper gör misstag i sina maktanalyser: De missförstår motståndets form. De vänder sig mot.

Att vända sig mot något fångslar [protesten](#) i ett maktspel mellan motståndare. Konflikten måste stärkas för att nå ett omslag. När protestgrupper anammar motsatsernas logik pekas det som avviker, lokaliserar och begränsar motsättningarna ut som kontraproduktivt.

För den protest som negerar och vänder sig mot blir befrielse störande och slöseri med tid. Motståndet får inte börja med befrielse, istället knuffas befrielsen bort till en avlägsen framtid.

Ett närliggande misstag är idén om den vekaste länken. En aktion anses hos vänstergrupper ibland bara ha värde om den riktas mot maktens svaga sidor. Eller mobiliseras när makten är försvagad.

Båda dessa misstag kommer från att man använder sej av en motsatsernas dialektik för att förstå motstånd. Men motsatsernas logik, att en konflikt vid en tidpunkt skulle bli så stark att revolutionen bryter ut, fungerar inte som en princip för motstånd. Det går inte att stoppa in kampen i denna artonhundratals

modell, enligt Foucault.

Motsatsernas dialektik trakasserar dessutom varje lokal aktion med följande dilemma: Antingen slår du mot något som kan radera hela systemet. Eller ifall makten är stark riskerar du att motståndaren absorberar din attack. Det gör att protesten tenderar att leda till passivitet och lydnad.

Övertro på opinion

Ett tredje misstag kommer från mer reformatoriska rörelser. Det är att tillskriva opinionen för stor makt. *Opinion* blev tidigt del av myten om samhällskontraktet. Reformatorerna glömde förutsättningarna för att överhuvudtaget skapa opinion. Den materiella formen för opinionen blev press och publicering, och senare bio och television. Opinionens media fångades därmed materiellt i maktens och ekonomins mekanismer.

Det ska inte förstås konspiratoriskt. Makthavare har inte kontroll över massmedia. Foucault ger alternativ till föreställningen om att några haver makt. Det är snarare så att makttekniker kontrollerar medierna. Själva kunskapssökandet hos massmedierna stärker makten. Den sanning som medier lyfter fram blir verktyg för makt.

Med Foucault får vi alltså vända på resonemanget. Istället för att makthavare styr massmedia är det snarare så att massmedia serverar makten med redskap. Massmedia delar med sig av verktyg för makt.

Brott och kopplingar snarare än identitet

Här får vi bara kort reda ut ett vanligt missförstånd om Michel Foucault. Han studerar relationer mellan makt och kunskap. En uppfattning som tillskrivits honom är dock att kunskap *är* makt eller att makt *är* kunskap. Sådan reduktionism är missvisande^[19]. Det är just problemet med relationen som är det intressanta för honom. Om kunskap och makt vore identiska skulle det inte finnas någon relation eller något problem att studera.

Missförståndet kan nog till viss del bero på att Michel Foucault själv ibland blir oklar och motsägelsefull. I en intervju^[20] 1978 menade han att vetenskapen utövar makt. Vetenskapen är bokstavligen en makt som tvingar en att säga

vissa saker. Sanning är utan tvekan en form av makt. I andra sammanhang betonar han dock snarare relationer mellan makt och motstånd, makt och sanning. Han undersöker kopplingar och brott mellan ordningar.

Bortom instrumentell makt

Makt i traditionell samhällsvetenskap analyserar hur ett subjekt har en effekt på ett objekt. Kunskap behövs i så fall för att makten ska kunna välja den makthandling som påverkar objektet. Kunskapssökandet är i traditionella maktteorier till för att ett maktsubjekt ska få veta vad som kan påverka maktobjektet. Kunskap reduceras därmed till ett instrument. Med hjälp av kunskap, mål och avsikt förklaras handlingar och makt som instrumentella och målrationalella. Makthavare behöver i så fall fakta och sanning som medel för att nå ett avsiktligt mål.

Foucaults undersökningar av makt gör sig dock inte beroende av subjektets förståelse, avsikt eller vilja. Istället vänder han på relationen. Han menar att sanning och sanningssökande är beroende av makt. Makt är med och skapar sanning. Hmm, räcker det för att bli av med subjektet?^[21] Njaee, Foucault avfärdar inte subjektet eller individen. Istället visar han hur subjektet och individen blir till, bland annat som maktmetoder.

Snarare än att försöka begripa hur individer (personer, organisationer) rationellt använder kunskap för att uppnå makt undersöker Foucault hur kunskapen blir indragen som del av makten. Så istället för att förklara världen genom aktörer och deras avsikter förklaras världen genom ett myller av maktrelationer, både samtida och historiska. Aktörer med mål och avsikter är del av detta myller, men den målrationala aktören är inte den yttersta och avgörande orsaken.

Foucaults analys gör sig oberoende av aktörer med avsikt och mål bland annat med hjälp av strukturer. Strukturer kan förklara händelser utan att tillskrivas en speciell mening. Mening kan uppstå, brytas och förändras, men allt har inte en bakomliggande mening för makten eller för aktören. Maktstrukturer gör sig oberoende av om en aktör redovisar en avsikt. På så sätt tar han sig ur fixeringen vid syfte och mål.

Forskning producerar makt

Foucaults undersökningar står inte utanför makten. Forskaren kan inte ställa sig bredvid det den undersöker. Giltigheten i Foucaults undersökningar blir del av de maktkomplex han undersöker.

Han låter sig dock inte dras in i det individualistiska kravet på forskare att behöva redovisa värderingar och politisk avsikt. Tvånget att behöva bekänna och rättfärdiga kritik av makt ersätts av historiska förklaringar som inte värderar eller utvärderar. (Historiska förklaringar hos Foucault ska inte blandas ihop med att reducera förklaringen till historien.) Forskaren behöver inte försvara avsikten med sin kritik. Genom att inte värdera och utvärdera kan forskaren kritiskt analysera händelsers historia utan att behöva tränga in och avslöja sitt eget eller någon annans mystiska inre. Det befriar forskaren från att tvingas söka efter den bakomliggande meningen eller viljan, både hos forskningen och hos objektet för forskningen.

Men att analysera makt som avsaknad av mål, och att undersöka meningslösheten hos makten, skapar en fara. Kan Foucault ta sej ur sin egen mening? Försöket att analysera giltighet som en del av ett maktkomplex borde väl undergräva hans undersökningar och teorier^[22]. Är inte hans maktteori om sanning giltig? Blir hans teorier beroende av makt för att bli sanna? Vad har han för anledning att kritisera vetenskapens anspråk på att äga en värderingsfri sanning om han inte själv redovisar någon anledning? Så varför lyfter han överhuvudtaget upp motstånd? Varför kämpar han för befrielse? Det måste väl bygga på värderingar?

Men Foucault försöker aldrig ta sig ur den mening han skapar. Min läsning av Foucault är att han kritiserar föreställningar om en inre mening, en bakomliggande mening eller en övergripande mening. Men han bejaktar att mening, avsikt och vilja produceras. Så han avfärdar inte mening vare sig i forskningen eller i det som undersöks. Det han kritiserar är föreställningar att något ligger bakom eller att forskningen står på en speciell grund. Vi bör därför undvika att leta efter något bakomliggande skäl eller yttersta argument för att legitimera Foucaults kritik. Hans undersökningar tvingas istället att producera legitimitet, inte före eller bakom utan mitt i undersökningen. Varje kapitel i hans böcker ger en effektiv kritik av makt, eller så misslyckas han. Det finns

ingen inledande eller avslutande hänvisning till något annat som ska legitimera texten.

Hans kritik gör anspråk på att vara effektiv. Han visar att vänsterns kritik av ideologier, värderingar, medvetande och motiv knappast berör makten^[23]. Den disciplinära makten berör kroppen mer än huvudet. Det är inte hjärnan som är kontrollerad. Det finns inget större behov för makten att kontrollera medvetandet. Det är kroppen som ska disciplineras. Sen får man tycka vad man vill om att bli kontrollerad. Det är kroppen som kan göra motstånd. Medvetandet kan tycka, protestera eller klaga, men den disciplinära makten är mer intresserad av kropp och rum.

Inte heller kunskapssökandet är så intressant att förstås som en medvetandehandling - en process som bara sker i medvetandet. Sökandet efter sanning är en praktik som förkroppsligas i vetenskapen, i domstolarna, i medierna.

Kropp och medvetande kan inte skiljas helt från varandra. Men det är inte så att det ena orsakar det andra. Det finns inte någon mekanisk eller dialektisk koppling däremellan. Varken i enheten mellan kropp och själ eller i motsättningen mellan dem finner vi *Orsaken* till varför vi handlar eller tänker som vi gör. Den mest medvetne och kritiske kan också vara den mest lydige. Och den omedvetne kan vara en ihärdig motståndskämpe.

För en motståndsgrupp skulle detta betyda att den främst bör skapa vanor och praktiker snarare än att upplysa och medvetandegöra. Motståndet blir i så fall främst fokuserat på träning, experimenterande, återkommande handlingar, traditioner, pulser, rytmer, reflexer, vanor och institutioner. Inte aha-upplevelsen utan den regelbundna vanan blir det centrala i en motståndskamp.

Det specifika snarare än det generella

För att förstå motstånd fungerar det inte att skapa en generell systematisk teori. Istället behöver teorin analysera det specifika i maktens mekanismer. Teori blir då snarare instrument än helhetssystem. Den undersöker logiken i det specifika. Detta görs steg för steg genom reflektioner om givna situationer. Och genom att även undersöka imitationer, släktskap, relationer och historiska kopplingar. Händelser är aldrig enskilda, unika händelser.

Michel Foucault studerar makt genom dess mikrofysik^[24]. Makt är inte en substans^[25] med vissa egenskaper. Makten kan inte heller härledas till hierarkins topp utan verkar genom otaliga, vardagliga [mikromakter](#) och maktlogiker. Makt är tekniker och strategier.

Makt är inte en egendom som någon kan ha. Det går inte att lägga beslag på makt. [Makthavare](#) blir i så fall en myt.

Makt är kamp som möts av motstånd. Maktrelationer är ständigt spända och aktiva. Motståndet tar spjörn mot dess grepp. Varje maktteknik skapar nya möjligheter till motstånd^[26]. Vid oväntade punkter uppstår kraftmätningar. Makt sprids ut som punkter. Punkterna kopplar sig men de skapar aldrig enhet eller totalitet. Det går därför inte att lokalisera makten till generella relationer mellan kön, klasser, raser eller mellan stat och medborgare.

Det är dessutom vanligt att maktförhållanden tillfälligt omkastas. Kampen är lokal. Den kan leda till lokala segrar fast grannen inte ens hunnit påbörja kampen. Här bryter Foucault med föreställningen om stora, mäktiga ordningar som omsluter oss. Omstörtandet av mikromakterna lyder inte under lagen allt eller intet. Det myllrar av revolutioner och kontrarevolutioner. Revolutioner sker inte en gång för alla genom att en ny kontroll tar över eller genom att makten kollapsar och förstörs.

Herdens makttekniker

Herden har makt över en flock snarare än ett land. Denne letar upp varje bortsprunget lamm, tar hand om det och vårdar det. Samtidigt kan herden plötsligt ta beslut om att slakta och äta upp lammet. Detta gör den inte av elakhet utan snarare som en självklarhet. Kärleken till det enskilde lammet i flocken blir inte mindre inför slakten. Slakten är snarare en akt fylld av kärlek och omvårdnad än något som ska vara grymt och elakt. Foucault kallar detta för herde-makt eller pastoral makt.

Räknar vi antalet offer ligger kristenheten högt när det gäller dödande i jämförelse med andra ordningar. Kristenheten uppfann det rättfärdiga kriget. Leninister och gerillagrupper översatte rättfärdigheten till det rättvisa kriget. Och liberaler översatte rättfärdigheten till det nyttiga kriget (utilitaristiska,

konsekvensetiska kriget). En herde skulle känna igen den renhet och vördnad som föregår en genuint militär attack idag – för den goda sakens skull.

Från krig till individualism

Flera makttekniker som skapar individer och tar hand om dem har växt fram ur pastoral makt^[27]. Platon vägrade dock tro i *Staten* att politikern skulle kunna handla som en herde och ta sej tid till att sitta ner hos den sjuke, ge denne omvårdnad och omsorg. Kristendomen hävdar däremot ett herdeförhållande till varje individ. Herden gör individen beroende av herden^[28]. Flocken består av individer. Flocken blir på så sätt en bieffekt av individerna. Det är inte tillräckligt för herden att ha kunskap om hela flocken. Herdens kunskap behöver därför bli specifik och individuell.

Den pastoral makten utvecklades genom den judiskt-kristna traditionens patriarker och fortsatte att existera som en organisatorisk vision under medeltiden. En vision som praktiserades av präster, munkar och nunnor. Den pastoral makten finslipades och blev alltmer avancerad och sofistikerad. Bekännelse och självinsikt togs senare över av psykologer, media och organisationskonsulter.

Patriark är en som vet bättre vad som är bra för dig. Förmynderi och paternalism har i patriarkatet sitt ursprung i omtänksamhet snarare än illvilja. Det patriarkala samhället är en form av herde-makt. Härskandet och herraväldet hamnar därför i konflikt med det patriarkala. Härskandet försöker dock exploatera och utnyttja patriarkatet. Herraväldet parasiterar gärna på patriarkatet. Motsättningen mellan dem kamoufleras till enhet. Men herraväldet är expert på att förtrycka men det har svårare att producera lydnad, alltså makt. Patriarkatet och herdens makt utvecklade effektivare verktyg för makt, lydnad som produceras av själva lydnaden.

Det var inte bara herdens patriarkala omsorg som producerade individualistisk makt. Straffandet förändrades från kollektiva spektakel till individualistisk självdisciplinering.

Kroppen straffas

Efter att Damiens hade gjort sin avbön för attentatet mot Ludvig XV skulle han

knipas med glödande tänger^[29]. Handen som hade hållit i kniven skulle brännas med svaveleld och i såren skulle smält bly, kokande olja och brinnande tjära hällas. Därefter skulle hans kropp slitas i stycken av fyra hästar.

Gazette d'Amsterdam bekräftar att han slutligen slets i stycken. "Detta tog lång tid, ty de hästar som användes var inte vana att dra; istället för fyra fick man därför spänna sex stycken, och när inte det heller visade sig tillräckligt, blev man tvungen att skära av senorna och hacka sönder lederna för att skilja den olyckliges lår från bålen... Det påstås att inte en enda hädelse kom över hans läppar trots att han alltid flitigt nyttjat svordomar".

Trots att avrättningarna under nittonhundratalet varit minst lika fantasifulla som under sjuttonhundratalet går det att peka ut väsentliga skillnader. Straffen hade sedan medeltiden varit offentliga skådespel. Den torterades kropp användes för att manifesteras makt. Bödeln åskådliggjorde makten med hjälp av kroppen.

Tortyren var ett medel att manifesteras sanningen. Manifesterandet av pinan, makten och sanningen möttes i tortyren^[30]. Tortyren blev symbolisk. Den var en politisk ritual. Den var medlet för makten att ge sej tillkänna.

Brottslingens brott angrep inte bara offret. Det var en attack på härskaren^[31]. Rätten att straffa var en aspekt av härskarens rätt att föra krig mot fienden. Straffet var svärdets rätt. Härskarens oinskränkta makt över liv och död kallades i den romerska rätten *merum imperium*.

Huvudpersonen under avrättningsritualen var inte brottslingen utan folkhopen. Folkhopens närvaro var nödvändig. Den skulle skrämmas till skräck genom att visa hur ursinnigt makten gick fram över den olydige. Folkhopen var också garanten för att straffet hade gått rätt till, att det överhuvudtaget hade ägt rum.

Samtidigt kunde folkhopen under skådespelets gång vägra att acceptera den straffande makten. De hindrade ofta en avrättning eller åtminstone uttryckte sitt misshag med domen^[32].

I städerna hakade folket på fångtåget^[33]. På så sätt förvandlades avrättningarna

till en karneval där rollerna blev ombytta. Vakter och domare smädades och brottslingen upphöjdes till hjälte. Glädjeutbrott snarare än ånger kännetecknade dessa tåg. Fångar och medborgare smyckade sej med band, flätad halm, blommor och linne. Istället för ånger väckte straffet stolthet.

Små detaljrika pamfletter, med brottslingens historia fram till det fantastiska slutet, spreds och var mycket populära. Både brottslingens mod eller eventuella tårar misstänkliggjorde lagen. Till och med brottslingens ånger gjorde denne till hjälte och även helgon.

Tänka på straff - själen straffas

Ett problem att lösa under sjuttonhundratalet var hur man skulle beröva brottslingarna deras tvivelaktiga gloria. Vilka medel fanns det att stoppa hjältesagorna, pamfletterna, flygbladen och få det folkliga berättandet att tystna. Folkets diktare skulle sälla sej till förnuftets missionärer och förvandlas till uppfostrare^[34]. Varje straff behövde bli en sedelärande berättelse.

Effektiviteten hos straffet skulle inte bygga på det intryck det gjorde hos någon åskådare utan på dess konsekventa tillämpning, vissheten att man blev straffad för vissa handlingar^[35].

Kroppen reduceras efterhand till ett mellanled i berövandet av brottslingens mänskliga rättigheter. Straffet blir istället en ekonomi där insatsen är rätten till egendom och frihet^[36]. Straffsystem vände sej alltmer till själen än till kroppen. Själen blev kroppens fånge. Straffet verkade på medvetandet. Det påverkade tanken, hjärtat och viljan.

Före upplysningen dömdes de dömda ofta till förvisning eller böter^[37]. Många fick kroppsliga tilläggsstraff som skampåle eller spöstraff. Under andra hälften av sjuttonhundratalet protesterar människor mot tortyren. Reformatorer föreslår nya mer humana straff. De kvalfulla avrättningarna avslöjar tyranni, måttlöshet, hämndlystnad och härskarnas tillfredsställelse med att straffa.

Straff-reformatorerna visar att tortyren underblåser både kungens och folkets våld. I takt med att tortyren minskar byggs straffsystemet istället upp av fängelser. Fängelse är mörker, våld och misstanke. Men det är avskilt från det

offentliga torget. Det stimulerar inte åskådarna till nya mer fantasifulla brott.

Att fängelserna skulle fylla nästan hela utrymmet mellan dödsstraffen och de lindriga straffen var dock inte reformatornas tanke. De ville koppla straffet mer symboliskt till gärningen. Fängelse sågs av flera som uttryck för furstemakt, despotism och maktmissbruk^[38]. Fängelse strider mot principen om individuellt straff eftersom hela familjen drabbas. Nej, fängelserna borde jämnas med marken, enligt flera reformatorer.

Istället utvecklades fängelserna till ett hemlighetsfullt, materiellt och symboliskt uttryck för lagens makt att straffa. Fängelse ska inte ens ses som straff. Dess roll är att ta kroppen i pant^[39]. I fängelset försäkrar man sej om någon.

Fängelse tar makt

Sedan sextonhundratalet minskar våldsbrotten och avlöses av egendomsbrott^[40]. Stöld och bedrägeri tränger undan mord och överfall. Sluga, skickliga brottslingar tar över efter de stora laglösa förbrytarbanden.

Lagen utövas alltmer noggrant och utsträcks även till småförbrytelser. Utvecklingen går mot en finmaskig, finjusterad och tätmaskig kontroll. Tidigare hade maktens [centralisering](#) gjort den svag. Kungen gavs för mycket makt. Makten var dåligt fördelad. Den var koncentrerad till ett begränsat antal punkter^[41]. Makten förökades genom att istället spridas ut. Makten blev mer konsekvent, likformig och generell. Det generella behövdes för att decentralisera lagen. Reformandet av straffet ledde till en mer fördelad och regelbunden kontroll. Reformatorerna befriade sej från furstens dominans och tryck.

Den tidigare nyckfullheten och laglösheten bekämpades. Förordningar hade utfärdats gång på gång utan att de kunde tillämpas på grund av massiv ohörsamhet^[42]. Maktens försumlighet och maktlöshet skulle bekämpas med straffreformer.

Den folkliga laglösheten kom under sjuttonhundratalet dessutom in i en kris. Vissa menade att bönderna led mer av landsstrykarnas utpressning än av

feodalherrarnas krav^[43]. Våldsbrotten minskade och trängdes undan av de allt oftare förekommande egendomsbrotten. Nya investeringar i maskiner och stora lagerlokaler krävde en mer konsekvent kontroll.

Rätten att straffa tjänade inte längre härskarens hämnd utan det nya samhällssystemets försvar. Brottsslingen blev återigen ett medel som kunde straffas för att förebygga brott.

Detta straffande blev avvägt i en straffets ekonomi. Servan, en av reformatörerna på sjuttonhundratalet, hävdade att brott och straff måste vara starkt förbundna med varandra^[44].

Den som skapat en kedja av idéer i medborgarens huvuden kan man skryta med att man är deras herrar. En enfaldig despot får slavar att lyda genom att belägga dem med bojor. En verklig statsman binder medborgaren ännu starkare genom deras egna idéer. Bojorna blir dessutom starkare om medborgaren tror att idéerna är deras egna. Dessa idéer behöver fästas vid förnuftet. Mäktiga riken vilar på hjärnans mjuka fibrer.

Straffkonsten skulle alltså vila på föreställningsteknologi^[45]. Tekniken går ut på att skapa föreställningspar som har motsatta värden, ont-gott, olydnad-straff. Till skillnad från härskarens terror skulle det nu vara så lite godtycke som möjligt.

Drivfjädern i denna maktmekanism bör utformas som egennytta, föreställningar om behag och obehag, fördelar och nackdelar. Idealet vore även att brottsslingen blev nyttig för alla. Den skyldige kunde underkastas ett slaveri och bli i tjänst hos staten.

Om den dömdes kropp tidigare var kungens ägodel blev den i reformatörernas drömmar snarare kollektivets tillgång. Vägbyggen, skyltar... Fången fick bli allas vår nyttige slav. Den dömda skulle skapa både inkomster och tecken på makt. Nyttan kunde vara både ekonomisk och symbolisk. Lagbokens tecken förvandlades genom brottsslingen till verklighet^[46]. Målet var att själva tanken på brottet skulle fungera som tecken på straff.

Den nya strafftekniken på sjuttonhundratalet kunde sammanfattas i sex

grundregler^[47]. Minsta möjliga straff. Maximal föreställningskraft, där straffets idé eller föreställningen om smärta, snarare än smärtan, ger resultat. Straffets effekt bör vara störst hos dem som inte begått något fel. Straffet skulle genom vissheten kopplas till brottet så att varje tanke på brott också var en tanke på straff. Straffet måste specificeras och kopplas till en klassifikation av brott. Straffet bör även kopplas till sanningen, inga halva bevis skulle kunna leda till halva straff. Antingen var den misstänkte brottsling, eller så inte.

Straffet blev underkastat sanningen. Denna sanning söktes med hjälp av undersökningsmetoder, lagtolkningar och domstolsförhandlingar. Men det uppstår genast en spänning eftersom rättvisan i sin praktik relaterar sej till en mer allmängiltig sanning än vad den själv skapat genom lagen.

Härskaren förlorar härmed sin betydelse. Det blir snarare lagen än fursten som är närvarande i straffet^[48].

Foucault undersöker hur lagen tar makt från fursten, möjligen kan hans metod användas för att undersöka hur fången och lagen även blir verktyg för hur gruppen, organisationen och byråkratin tränger undan och ersätter furstens centralmakt. Förutom att kommunicera ett budskap och att skapa vinst kan nyttjandet av fången skapa en förmåga att göra vad som ska göras, genomföra institutionens eller organisationens mål, att ta de "relevanta" besluten och att följa dem, att backa upp "rätt" person, att bekräfta och stärka gruppens normer. I fängelset började psykologer och kuratorer ge ömhet och stöd till fången, detta sker när fången befinner sig i en exploaterande relation till fängelsebyråkratin. Fången är med och återskapar organisation och byråkrati, både praktiskt och symboliskt. Hur fången är med och återskapar sin egen underordning kunde sedan överföras till arbetsplatser, byråkratier och organisationer.

Skapandet av maktverktyg kommer givetvis inte ensidigt från straff och fångenskap. Straffet lånar verktyg från byråkrati, kyrkor och företag. Verktyg för hur makt skapas på arbetsplatser förs över till fängelser. Maktverktygen översätts på innovativa sätt mellan organisationer och institutioner. Detta imiterande kan skapa illusionen av ett stort, enhetligt maktsystem.

Domstolarna förökar sig

Om straffet blir mer själsligt än kroppsligt kan domarna inte längre bara sitta i rätten. Även psykologer och socialarbetare får funktionen av domare.

Foucault undersöker utvecklingen av psykiatri och finner hur maktmetoder översätts mellan domstolar, straff, psykiatri och vetenskap. Genom att studera vansinnet går det att förstå förnuftet. Om medeltidens dårar bodde kvar i byns utkanter eller sattes på skepp och skickades iväg så placerades de med tiden istället i centrum^[49]. Interneringen till anstalter som började på 1600-talet var en polisiär handling^[50]. Först senare fick den också en medicinsk innebörd. I och med läkarens intåg fick förnuftets kamp bemästra vansinnet^[51]. Vansinnet blev klassificerat, organiserat och ordnat. Det oförnuftiga skulle med hjälp av psykoanalysen och vetenskapen förklaras och alltså bli förnuftigt^[52].

Psykologiska vetenskaper vävdes samman med rättssystemen. Bara en liten del av straffproceduren är rättslig. Olika uppsättningar av domstolar frågar inte så mycket efter vem som har förövat brottet utan vad är de själsliga och andliga orsakerna till brottet^[53]. Vad står bakom? Är det instinkten, det omedvetna, miljön eller arvet? Kunskapen blir en förutsättning för makt.

Maktens tekniker har varit för sej en lång historia. Det nya på 1700-talet är att samordningen och generaliseringen uppnår en sådan nivå att makt och kunskap regelbundet förstärker varandra i en växelverkan^[54]. Ökningen av makt ökar också kunskapen om individerna. Och kunskap användes alltmer för att producera makt.

Med hjälp av kunskapen kan makt sättas in sparsamt, exakt och effektivt. Kunskap blir medel för kontroll. Vetenskapen blir ett fastställande av vad som ska gälla. En bekräftelse av makten. Vetenskapen att någon vet förvandlar mej dessutom till min egen vakt.

Rättvisan kan inte längre bara åberopa sej själv. Den måste kvalificeras på nytt av ett vetande. Frågan "Varför?" blir en del av rättskipningen.

Kunskap mot makt

Men!? frågar jag mej, Att domare frågar efter varför är inte mina erfarenheter. I de politiska rättegångar jag deltagit i som anklagad för civil olydnad så undviker åklagare och domare vanligtvis frågan: *Varför gjorde ni det?* Istället steriliseras brottet. "Har du varit på platsen? Utförde du handlingen?" När de åklagade försöker ge skäl till den civila olydnaden så stoppar åklagare och domare det. Förklaringen har förvandlats från maktmedel för rättsordningen till medel för motstånd.

Så när *varför* producerar motstånd undviker ibland rättsordningen frågan om *varför göra motstånd*.

Straffsystemet innehåller sin egen motsägelse. Om straffets fastställande vänds mot makten söker den andra medel. Straffet producerar dubbeltydighet och motsägelser som också kan användas för befrielse.

Straff är politiskt medel

Michel Foucault lyfter fram fyra ansatser för att undersöka straffmekanismer^[55].

1. Det går inte att koncentrera undersökningen på förtryckets verkningar.
2. Straff är politiskt snarare än en enkel följd av någon rättsregel.
3. Humanismen kan inte helt skiljas från straffrättens historia.
4. Själens entré inom straffsystemet ska kopplas till förändringar i det sätt kroppen innesluts i maktförhållandena.

Metoderna för straff bör studeras utifrån en kroppens politiska teknologi. Straff kan inte heller förstås som en enbart negerande företeelse. Den är inte i första hand till för att hindra brott. Makt är inte bara förbud och lagar^[56], inte bara det som säger nej.

Förbudsmakt skapar en dubbel subjektivitet. Någon säger ja till förbudet och någon annan protesterar och säger nej till förbud. Man får felaktigt uppfattningen att den som protesterar och säger nej till ett förbud eller bryter mot det också tagit avstånd och sagt nej till makten. Nej får funktionen av ett ja till lagen. Protester mot förbud är med och bygger lag. Även själva regelbrottet

återskapar lagen. Brottsslingen bekräftar och sätter igång lagen.

Denna dubbla dynamik hos det negativa gäller även straffet. Straffets förbud mot något tenderar att stärka det som förbjuds. Ifall straffet bara blir ett nej till en viss handling bekräftar och stärker straffet den handlingen. Förbudsivrare hamnar i en pardans med det de vill förbjuda.

Straffet förlorar makt ifall den fastnar i negationen, förbudet. För att skapa makt behöver straff få en skapande effekt. Straff behöver producera nytta.

Därför kan ett ensamt rättssystem inte bli tillräckligt. Nyttas skapas inte genom att sätta gränser utan när man fås att göra något. Gränser är till för att hindra. Disciplin är till för att skapa.

För att begripa makt måste man helt enkelt sluta att beskriva makten helt i negerande termer som uteslutande, förtryckande, våldsam, hämmande, censurerande, abstraherande, alienerande, maskering och döljande^[57].

Med hjälp av reformatörerna gick makt alltmer från att vara negerande till att bli skapande. Om spetälskan inspirerade uteslutning som maktmetod så inspirerade pesten och dess stränga karantän istället skapandet av disciplin.

Michel Foucault menar att det politiska greppet över kroppen är med sina invecklade, ömsesidiga relationer kopplad till dess ekonomiska utnyttjande. Till stor del blir det med kraften att producera som kroppen får förbindelser med makt. Kroppen är inte användbar för modern makt om den inte är både produktiv och beroende^[58].

Disciplinera kroppen

Reformatörerna lyfte fram den själsliga makten, men samtidigt började korrektionsanstalterna själva utforma nya tekniker för kontroll. Dessa inriktade sej återigen på kroppen^[59]. Tiden, rummet, gesterna, vardagens sysslor blev medel att manipulera individen. Själen, attityderna och föreställningarna blev inte tillräckliga. Kontrollen behövde bli exakt. Övningar, tidscheman, obligatoriska rörelser, regelbunden verksamhet blev mer användbara för fängelserna än de tecken och symboler som användes gentemot medborgaren. Föreställningar eller kroppslig manipulation blev två områden där makttekniker

utvecklades.

Michel Foucault undersöker hur makt blev effektivare med bevakning än att stifta exempel genom straff^[60]. Denna process är central om man ska förstå maktens historia. Makten började alltmer verka i och genom den sociala kroppen än genom styrning ovanifrån.

Just genom att lämna den juridiska sfären lyckas makten bli verkligt skapande och effektiv. Disciplinera och dressera producerar effektivare makt.

Sammanfattningsvis så möts under sjuttonhundratalet tre maktteknologier: Kroppen som används av härskaren för att genom pinor och plågor uttrycka dennes makt. Själen som med sina föreställningar manipuleras. Och kroppen som dresseras.

Skola och fabrik tar metoder från kriget

Dresseringen utvecklas speciellt av krigsmaskineriet för att kontrollera soldaten^[61]. Eller snarare för att soldaten skulle kontrollera sig själv. Hållningen, sättet att marschera, ställningarna, uttrycker symboliskt den perfekta maktmaskinen. Bondlurken, pojkvaskern drivs ur kroppen och in träder stolt soldaten.

Disciplinen blir snart en allmän form för herravälde. Skolan och fabriken, fängelset och sjukhuset förvandlar sig alltmer till disciplinmaskiner.

Disciplinen skiljer sej från relationerna länsherre-vasall, bonde-dräng, herreslav genom att den inte kontrollerar via arbetets frukter. Den kontrollerar snarare genom bevakning av detaljer. Disciplinen blir en hymn tillägnad de små tingen. Som med de nya maskinernas precision smälter nytta och disciplin ihop.

Disciplinen fördelar individerna i rummet. För detta utnyttjas flera tekniker^[62]. Det blir vanligt att använd slutna miljöer. Utrymmen utformas för att bryta samband med andra områden. Och individerna lokaliseras till specifika platser som är funktionellt utplacerade. Platsen och rangen definierar och klassificerar individen för att göra denne utbytbar och användbar.

Tid omvandlas till maskineri

Tidsschema används för att kontrollera arbetsuppgifter, men också för att återskapa rytmer och regelbundenhet^[63]. Handlingar struktureras av tid så de blir exakta utan att energi slösas. Det som stör, hindrar eller distraherar tas bort för att öka tidens kvalitet. Mönster får kroppen att göra rätt rörelser under varje del av förloppet. Kroppen och rörelsen fungerar ihop samtidigt som kroppen får en bestämd relation till föremålet. Tiden bestämmer vilka ytor och föremål de olika kroppsdelarna ska vidröra. Genom disciplinen görs tiden mer och mer nyttig.

Tiden kan plockas isär och sammanfogas på nytt, som att sätta ihop en maskin. Tiden delas upp i successiva eller alternativt parallella segment som var och ett ger sitt eget lilla resultat. Dessa ytterligt enkla beståndsdelar organiseras i ett analytiskt schema vars slutpunkt är ett bestämt mål. Uppfyllandet av målet ska sen kontrolleras. Om det handlar om skolan så sker kontrollen genom prov eller förhör. För att makt ska förvandlas till ordningar organiseras serier av serier – som leder till examen eller till en färdig produkt.

Genom att kombinera olika serier kan skilda taktiker utformas. Om kriget sågs som politikens fortsättning via strategin^[64], så blir politiken en fortsättning av krigsmakten via taktiken. Skolan, industrin, sjukvården kunde då lära sig av krigsmaskineriet.

Disciplinen används alltmer för helt andra syften än att erövra. Disciplinen blir därmed inte triumferande utan snarare blygsam och misstänksam. De oansenliga metoderna kontrollerar genom sina detaljerade, ekonomiska konsekvenser.

Från fängelse till mikrobestraffningar

Disciplinens metoder är hierarkiska, bevakande, normaliserande och belönande. Men det är inte chefen eller styrelsen som kontrollerar utan hela den hierarkiska maktapparaten^[65].

Sanktioner mot disciplinbrott normaliseras. Smärre fördelar förloras. Den olydige förödmjukas. Denne anar kanske en viss likgiltighet, en kyla. Det kan

räcka med en fråga. Allra minsta obetydliga förseelse blir straffbar. Hela den disciplinära apparaten genomsyras av möjligheter till straff, ofta så obetydliga att ingen skulle uppfatta något släktskap med fängelsesystemet.

För produktion är disciplinen effektivare än hotet. Varje disciplinärt straff korrigerar direkt. Straffet samspelar intimt med belöningen. Belöningar finslipas och används allt oftare än bestraffningar.

Disciplinens ekonomi är ständig beräkning. Beräkning av förskott och skulder, av plus- och minusbetyg, av goda och dåliga resultat.

Snarare än att den skyldige ska sona sitt straff används små direkta ingrepp^[66]. Prestationer skiljs från varandra och kopplas till fält för jämförelse och värderande. Och individerna skiljs från varandra genom positioner, platser och hierarkier. Hierarkin alstrar i sin tur värden och normer som producerar konformitet.

Slutligen sätts, enligt Foucault, en yttre gräns för det normala, så att det onormala definieras ut. Hmm, undrar jag, det är väl främst så att det normala producerar gravitation, dragningskraft. Det normala skapar en magnetism mer än att fungera som uteslutande stängsel. Disciplinen definierar in både det normala och det onormala. Det onormala normaliseras och görs till medel för att definiera det normala.

Disciplinen skiljer sej från rättskipningen - med undantag från fängelsesystemet inre disciplin - genom att den verkar mer direkt genom företeelser som kan iakttas snarare än en uppsättning regler man ska komma ihåg. Disciplinen graderar och hierarkiserar snarare än skapar motsättningen tillåtet-förbjudet. Disciplinen producerar normen snarare än regeln.

Normen präntas in genom ständig examination^[67] av eleven, patienten eller arbetaren. Istället för att demonstrera makt så ska den som kontrolleras synas. Den disciplinära lydnaden tränger undan mäktigheten som huvudperson i dramat.

Makten gör sej osynlig genom att själv se. Examinationen särskiljer och individualiserar med något litet noggrant ihopskrivet arkiv, en mapp eller ett fält i en databas. Tillsammans med arkivet gör examinationen individen till ett

fall, ett ärende.

Om lagen ska försöka framkalla någon sorts rättvisa är disciplinen snarare en anti-rättvisa^[68]. Uppgiften är att införa oöverkomliga asymmetrier och utesluta ömsesidigheten. De juridiska systemen använder sej av universella normer medan disciplinen karakteriserar, klassificerar och specialiserar.

Disciplinen agerar aldrig som ensam maktteknik. Disciplinen hamnar tidigt i resonans med hur lust och olust, lycka och olycka görs till makttekniker.

Lust och egennytta

Jeremy Bentham (1748-1832) pekas ut som utilitarismens grundare. Begreppet kommer från det latinska uttrycket *utilitas* som betyder nytta. Teorin hävdar att den handling är etiskt riktig som ger mest nytta eller värde. Utilitarismens slagord; största möjliga lycka för största möjliga antal, kommer från Jeremy Bentham själv. Han menar att människan i grunden strävar efter att uppnå lust och att undgå smärta. Lust blir då det värde som räknas.

Hans syn på lust och smärta skulle kunna ses som den teoretiska utgångspunkten för disciplinens tekniker. Utilitarismen i sin tur skulle eventuellt kunna begripas som ideologisk maktmetod för att legitimera disciplinen.

- Men, hävdar någon, så här fungerar inte människan. Vi är inte styrda bara av piskan och moroten.

Problemet är inte att Bentham hade fel. Problemet är snarare att han hade alltför rätt. Disciplinens tekniker med smärta och lust fungerar i sin envisa lågmälda ihärdighet. Vi tränar oss att följa lyckan och undvika smärtan.

Panoptikon

I ett försök att reformera fängelserna konstruerade Jeremy Bentham en modell för den disciplinära tekniken. Han kallade skapelsen för *panoptikon* - från grekiskan *pan* som betyder allt och *opticon*, som rör seendet.

Klassiskt panoptikon

All-seendet skulle vara konstruerat som en ring i vars mitt ett torn skulle resa sej. Tornet skulle vara försett med stora fönster som vetter mot insidan av ringen. Den ringformade byggnaden delas upp i celler som är försedda med två öppningar; ett inåt mot tornet och ett utåt som släpper in ljus. Övervakaren i tornet kan då se silhuetterna som rör sej inne i cellen. Burarna individualiserar. Varje individ är ständigt synlig. Principen är motsatsen till fängelsehålan^[69]. Fängelsehålan mörker var ju på sitt sätt ett skydd mot vakternas blickar.

Bakom persiennerna och väggar kan inte övervakaren ses. Den ständiga övervakningen slipper att ständigt övervaka. Det kan hända det finns en vakt som ser. Vetskapen att man kan övervakas ger den huvudsakliga effekten. Individen ska vara säker på att hon eller han alltid kan iakttas^[70].

Sidoväggarna i det panoptiska fängelset hindrar individerna att kontakta sina grannar. Individerna får inte överblick och de kan inte kommunicera med varandra. Den disciplinerade syns men ser inte själv^[71]. Det finns därför ingen risk för konspirationer eller kollektiva uppror. Kollektiviteten avskaffas och ersätts med individer.

Men makten själv blir avindividualiserad^[72]. Maktens princip är inte en person utan en genomtänkt fördelning av kroppar, ytor, ljus och blickar. Panoptikon för in makten i människornas vardagliga liv. Den blir ett maskineri där alla är fångade^[73]. Naturligtvis har vi inte alla samma position. Men överordnad position gör inte att man själv står över makten. Ledare kan inte hantera makten hur som helst och de kan inte smita undan från den. Att leda är att lyda ledandet.

Den monarkiska maktens dominans trängs alltmer bort av nya maktordningar. Det existerar ingen absolut punkt eller plats på vilken makten vilar. Även om en viss maktordning utformas som pyramid så är inte spetsen maktens källa. De olika nivåerna i hierarkin ger varandra ömsesidigt stöd och ömsesidig kontroll^[74]. Det går alltså inte att hävda att en grupp, ett kön eller en klass har skapat dessa makttekniker. Det är snarare de lokala och specifika maktordningarnas behov som skapar maktmetoder.

Till skillnad från all-seendet är den negativa blockerande makten hindrande. Den ska förbjuda medan panoptikon ska skapa^[75]. Tidig karantändisciplin koncentrerade sig på att hejda en pest, en smitta, ett uppror från att spridas medan nyare discipliner snarare producerar.

Även om all-seendet tränger undan gamla makttekniker verkar all-seendet bland en uppsjö av makttekniker^[76]. Själv anser jag det därför blir missvisande att prata om en disciplinär epok eller att ett disciplinärt samhälle uppstår. Foucault talar^[77] dock vid några tillfällen om ett disciplinärt samhälle^[78].

Tre djupgående och mindre synliga processer kan urskiljas: omvändelse, spridning och förstatligande.

Att omvända blev en funktion hos disciplinen. Den omvänder makten. Den får makten att gå från neutralisering av faror till ett producerande av nytta. Disciplinen skapade enhet genom individualisering. Armén blev ingen folkhop utan en kraft som kom ur just enheten. Att öka var och ens enskilda färdigheter blir maktmedel för att utvinna enhet ur individualismen.

Disciplinen sprider maktens mekanismer. De sprids till och med utanför organisationer och institutioner. Disciplineringsmekanismerna avinstitutionaliseras. Även om Benthams panoptikon var urtypen för disciplinär seende-teknik så styckas den massiva fängelsedisciplinen upp i mindre kontrollförfaranden som smidigt gick att översätta till andra områden.

All-seendet mångfaldigas genom register, arkiv och enkäter. Denna utbredning av de disciplinära institutionerna kan liknas vid den synliga delen av ett isberg.

De disciplinära mekanismerna förstatligas. Tidigare hade privata och religiösa grupper ansvarat för den sociala disciplinens funktioner. Polisen, skolan, de

allmänna sjukhusen tog över mycket av detta. Men disciplinen kan inte identifieras med vissa institutioner. Den är mer en typ av makt. En uppsättning tekniker. På den här tiden används dessa exempelvis alltmer av familjen för att uppfostra barn.

Dessa makttekniker förväntas svara mot tre kriterier^[79]: Maktutövningen ska vara minimalt kostsam. Ekonomiskt genom att minska utgifterna och politiskt genom att uppträda diskret och förbli osynlig. Andra kriteriet är maximum intensitet och utbredning, utan bakslag eller luckor. Sista kriteriet är att varje del av systemets beståndsdelar ska öka sin foglighet och nytta.

Men disciplinen skapar hela tiden motstånd^[80]. Den måste därför kunna behärska de motkrafter som bildas just tack vare disciplinens mångfald och utbredning. Den behöver neutralisera kontramakter som uppstår genom disciplinens dubbelhet, där alltså disciplinerade möjligheter till motstånd uppstår^[81]. Men koncentration av makt blir inte en lösning för disciplinen. Den begagnar sej istället av själva mångfalden. Maktrelationerna ska utspelas inom mångfalden inte ovanför den. Detta är en förutsättning för diskretion och disciplinens osynlighet.

Återigen antyder Foucault att även motståndet behöver mångfaldigas, så som disciplinen har mångfaldigat sig. Precis som disciplin utförs motstånd lokalt. Och motstånd behöver ske jämnt och ständigt för att skapa varaktig förändring. Disciplinärt motstånd närs inte av stora, centraliserade aktioner utan av pulserande myller av aktioner. Det pågående motståndet trängs med, och tränger undan, disciplinens decentraliserade maktpraktik. Motstånd lyckas faktiskt även ta kraft från disciplinen. Motstånd använder disciplin för att demokratiseras och göras jämlik. Motståndet blir därmed en vardaglig och uthållig vana som görs möjlig med hjälp av makten. Makten är till viss del med och skapar motstånd.

Fångar som utbytesvara

Det disciplinära straffet, det moderna fängelsesystemets teknik, har som vi sett brett ut sej långt utanför lagen. Detta har gjort straff naturligt. Toleranströskeln sänks. Straffandets omåttlighet blir utplånat ur vår åsyn. Straffet ser ut att vara fritt från varje överdrift och våld. Våldet normaliseras.

Fängelset framställs inte som våld utan bara som en gradvis ökning av maktens disciplinära intensitet.

Om vi återigen träder in i fängelset: Den moraliska och ekonomiska självklarheten hos fängelsestraffet kommer från att det mäts i dagar vilka ska motsvara förbrytelsen^[82]. Föreställningen att man betalar sin skuld till samhället kommer från en utbytesteori där antal dagar ska motsvara brottets värde. På så sätt görs fängelset naturligt precis som att mäta tid i pengar uppfattas som naturligt.

Men principerna för fängelse kommer även från andra makttekniker. Isoleringen ska bryta orsakerna till brottet och samtidigt individualisera fången. Avskildheten gör att straffet utövar maximal intensiv makt vilket inte är möjligt på så många andra ställen.

Fångarnas arbete ska förutom gottgörelsen också syfta till en bättring av fången^[83]. Dessutom är arbetet i sej disciplinärt utformat^[84]. Förutom dressyrfunktionen har arbetet vanligtvis två andra funktioner. Det är symboliskt och producerande. Proletärer formas. Men den producerande funktionen är i fängelserna ofta lika med noll^[85]. En meningslös och innehållslös ekonomisk form skapas. Även detta innehållslösa arbete återanvänds utanför fängelserna för att skapa disciplinära medborgare.

Frågan är om Foucault möjligen undervärderar den ekonomiska betydelsen av arbetet i fängelserna. I Danburys federala fängelse i Connecticut där jag satt något år fanns en industri som producerade kablar till kärnvapen och rymdskytteln.

Den största delen av underhållet och administrationen av Danbury fängelset sköttes dessutom av fångar. Att fångarna drev fängelset sparade in stora summor på själva driften, samtidigt som det gjordes en viss vinst på tillverkningsindustrin i fängelset. Möjligen har dock inbesparingar i driftkostnaderna generellt större betydelse för fängelseekonomin än industrierna. När det går inflation i fångenskap skulle kostnaderna bli oöverstigliga om inte fångarna själva drev fängelserna.

En maktteknik för att skapa lydnad i fängelser är att domslutet kan omprövas av fängelseadministrationen. Vissa av domstolens funktioner överförs till vakter

och administration. Villkorlig frigivning, permissioner och öppna anstalter blir medel för disciplin. Överföringen av dessa domstolsfunktioner ansågs nödvändiga för att kunna driva fängelset. Den juridiska domen blir en för-dom. Fängelset skapar sig en viss självständighet från lagen. Fängelset gör sig själv till domstol.

Tillfälliga skärpningar och successiva lättnader är en del av fängelseförloppet. I Genève tillämpades redan 1825 ett progressivt straffsystem: Det fanns en avdelning där fångarna prövades, en annan där de straffades och en tredje för de som var på bättringsvägen. Ett annat sådant system innehöll fyra perioder; en skrämseperiod utan arbete och kontakter, en arbetsperiod, en period för moraliskt uppbyggande där direktören hade enskilda samtal med fången, och sist en period med gemensamt arbete.

All-seendet idag

Har fängelserna byggts upp som panoptikon? Är de byggda som bevakningsdisciplinering? Eller använder de främst andra makttekniker? Den erfarenhet jag har är från ett dussintal fängelser, de flesta i USA. I Sverige och England har jag främst varit inlåst på polishus och i häkten. Men även häkten har något att berätta om disciplin.

Det första jag la märke till när jag första gången blev inlåst på polishuset i Eskilstuna var att vakterna hade ett litet titthål i celldörren. Cellen var utformad så att det inte fanns några hörn man kunde ställa sig bakom ifall någon kikade in genom hålet. Det gick inte heller att själv släcka lampan. Att vakterna släcker lamporna har också varit regeln i de nordamerikanska fängelserna där jag suttit.

En vanlig konstruktion i USA vilken jag inte sett i Sverige är så kallade cellblock. Dessa kan vara utformade som två korridorer med celler emellan. Varje cell har galler ut mot korridorerna. När de går i korridorerna kan vakterna därför se rätt igenom cellen från båda hållen. Cellerna har skiljeväggar sinsemellan för att minska kontakten mellan cellerna. Varje cell kan dock härbärgera ett dussintal fångar som genom trängseln får en intensiv kontakt med varandra. Detta bryter mot Benthams panoptikon där väggar mellan fångarna skulle hindra dem från att konspirera med varandra.

Den mer traditionella panoptikon, där en enda fångvaktare uppifrån ett bevakningstorn ser vad som händer i varje cell, användes för de av oss fångar som isolerades i ensamceller. I de större fängelserna staplades ensamcellerna på varandra och genom att varje cell hade ett galler utåt och var upplyst på dagtid, gick det att överblicka ett stort antal celler samtidigt. Men vi kunde ofta inte se ifall vi var övervakade eller inte. Ett sådant cellhöghus kallades också för cellblock.

En annan konstruktion i de överfyllda fängelserna i USA är sovsals-celler. I en sådan sovsal bor kanske femtio eller hundra fångar. I Danburys federala fängelse hade en fånge cirka två kvadratmeter i genomsnitt. Den ytan kan möjligen vara representativ för andra federala fängelser i USA.

Sådana sovsalar tycks inte fungera som allseende panoptikonsystem. I och för sej inspekteras och räknas fångarna regelbundet och vakterna kan när som helst göra en razzia. Men vakternas räder kan ofta förutses och de är snarare kontrollerande än disciplinerande på fångarnas beteende och rörelser.

Inspektionerna tycks dock räcka för att fångarna själva ska bygga upp en form av panoptikon där fångarna bevakar varandra. Genom vakternas detaljerade pricknings- eller anmärkningssystem som räknas om till skalor delas straff och belöningar ut till varje cellblock.

Med kollektiva straff kan ett inbördes all-seende mellan fångarna byggas upp. Under veckoinspektionen i Danbury fick hela sovsalen anmärkningar om någon inte bäddat enligt reglementet. Sovsalarna rangordnades och veckan därpå släpptes de ut för middag och rastning i den rangordnade ordningen. Inlåsningstiden i cellen kunde skilja en och en halvtimme mellan de olika salarna. Detta betydde mycket för en del fångar. De blev därför upprörda på oss som förstörde för hela salen och råkade göra fel. En lag- och tävlingsanda kunde upprättas och vissa salar vaxade och bonade golvet varje dag för att få så bra placering som möjligt.

Vid något grövre förseelser än felbäddning får man individuella anmärkningar. Dessa bestämmer sen vilka möjligheter man har att avancera från toppbädd till bottensäng, från sovsal med 90 fångar, en telefon och toaletter utan dörrar, till en bättre sovsal med femtio fångar två telefoner och dörrar till toaletterna. Efter något år kunde man även få slippa att sova i tvåvåningssäng och efter

ytterligare något år kunde man få ensamcell. Denna för utomstående betydelselösa klättring värderades mycket högt av oss fångar. Det var en stor kick att efter något år få egen säng istället för tvåvåningssäng.

I varje fängelse fanns ett ställe som kallades för djungeln. Där uppfattades det vara påfallande många svarta och bögar. Risken för våldtäkt och pennalism ansågs därför vara stor. Om man misskötte sej flyttades man till djungeln.

I Danbury fick jag under ett par månader som de flesta nykomlingar bo i djungeln. Jag fick många vänner där och djungeln tycks ofta vara en myt som fångarna själva använder för att stärka statusen på den egna sovsalen. Detta kunde både användas av de som bodde i djungeln och de som bodde i bättre sovsalar. Båda hade sin status.

Fängelsehålan var det officiella straffet i Danbury. Självt satt jag i dessa isoleringsceller bara några dagar. Fängelsehålan var snarare uppbyggt som ett panoptiskt burhöghus än som en mörk håla. Även om man inte såg grannarna kunde man kommunicera med dem genom gallret på cellens framsida. Visst hade man tråkigt i fängelsehålan men det gav onekligen en viss status när man sen släpptes ut bland de övriga medfångarna igen.

Ytterligare ett rangordnings- och bestraffningssystem var klättringen mellan fängelserna. Ju mindre man hade kvar av straffet och ju mer man skötte sej desto större chans fanns det att komma till en öppen anstalt. Självt har jag aldrig varit i en öppen anstalt men utanför vårt fängelse i Danbury fanns en öppen anstalt. Där satt plogbillar från olika aktioner.

Öppna anstalter har inte lika många vakter som slutna fängelser. De bygger på att man vaktar sej själv och varandra. Det kan räcka med en förseelse för att förpassas till slutna anstalt. Och ansågs man vara en bråkmake fick man åka på *tour*. En sådan resa från fängelse till fängelse gjorde att man inte hade någon större möjlighet att organisera sitt eget liv eller att organisera sina medfångar.

Trots friheten från murar fanns det i den slutna anstalten där jag satt en tvetydig inställning till de öppna anstalterna. De flesta tycktes anse dem tråkiga. Men de ökade möjligheten till permission och den ökade friheten gjorde att det var få som tackade nej till att komma dit. De som vägrade sitta på öppna anstalter var ofta de som suttit länge i fängelse och hade sina vänner där. Fångar som med tiden blev institutionaliserade klarade inte heller alltid av

de öppna anstalterna.

Allseendet skapar självkontroll

I de flesta fängelser råder tvångsarbete, en form av slaveri. Om man sköter sej kan man få avancera till mer intressanta jobb. Intressantare slaveri. Efter vissa tidsperioder och beroende på arbetsinsatsen kunde timlönen i Danbury öka från en krona i timmen till flera kronor. De som tjänade en dollar eller mer tycktes se sej själva som välbeställda. De hade ett stort förtroende hos vakterna och en viss status hos medfångarna.

Om panoptikon är ett all-seende så blir dess ögon främst den kontrollerade själv. Vakterna hade inte mycket koll. Det är genom att skapa vakter av alla, eller av flertalet, som all-seendet blir effektiv disciplin.

All-seendet möts dock hela tiden av motstånd. I varje fängelse jag suttit i – även de mest slutna anstalterna – har det funnits möjligheter till smuggling. Det är dock så att denna smuggling och andra smärre förseelser kan utnyttjas av vakterna för att kontrollera fångarna^[86]. För att inte dra på sej uppmärksamheten och riskera razzia sköter smugglaren sej exemplariskt. Smugglingen skapar självdisciplinering.

Man får nog konstatera att fängelserna i stort lyckats med sin inre disciplin. Det tycks dock vara så att möjligheterna till kontroll minskar ju slutnare anstalten är. När fångarna inte har så mycket att vinna eller förlora kan de sätta gränser för vakterna och till och med ta över många beslut i fängelserna.

Ju öppnare anstalt desto effektivare disciplin krävs. Men den öppnare effektivare disciplinen fungerar ofta effektivare när fången gått igenom olika faser under sin väg genom fängelsesystemet. När fången ges något att vinna på att disciplinera sej då är disciplinen som mest effektiv. För disciplinen är moroten viktigare än piskan.

Om fängelserna lyckats med den interna kontrollen hur går det då med kontrollen av brottsligheten?

Fängelserna organiserar kriminaliteten

Enligt Michel Foucault^[87], minskar inte fängelserna kriminaliteten. De framkallar till och med återfall. De skapar förbrytare genom att skapa en onaturlig, onyttig och farlig existens. Fängelser producerar kriminalitet.

Genom att utsätta fångarna för fysiskt tvång, maktmissbruk och godtycke framkallas en känsla av orättvisa. Fången blir oregerlig genom bestraffningar. Övervakningen och restriktionerna utmanar till olydnad och brott.

Själva villkoren vid frigivandet är gjorda så att de framkallar återfall. Man utlämnas utan både stöd och övervakning. Fängelset drabbar även familjen på ett sådant sätt att brottsligheten går i arv. Barn blir övergivna. Familjer splittras.

Fängelserna uppmuntrar tillkomsten av en förbrytarkultur, med sin egen solidaritet och hierarki. Fängelsets disciplin återanvänds så brottsligheten disciplineras och blir effektiv.

Inte bara straffet utan själva maktutövandet alstrar förbrytelse^[88]. Spioner, angivare och provokatörer används för att kontrollera partier, föreningar och fackförbund. I fängelserna kan angivare rekryteras. Själv råkade jag ut för flera angivare i fängelset. Dessa avslöjade ofta sig själva genom sina specifika frågor. De hade information om oss och frågade detaljerade saker som tydde på att de fått bakgrundsinformation.

Den fredsgrupp som utförde stödarbetet för vår plogbillsaktion 1984 infiltrerades av en brottsling som senare vid rättegången utlovades få lägre straff. Senare avslöjade han sej själv för massmedia när han inte ansåg att han fått tillräckligt lågt straff.

Att det är relativt lätt att avslöja vissa angivare tyder på att själva vetskapen om att dessa finns producerar makt. Detta fungerar både på organiserad brottslighet och traditionella vänsterorganisationer. Hemlighetsmakeri och misstänksamhet skapar murar men inga folkrörelser.

Om fängelserna inte minskar brottsligheten vad tjänar deras misslyckande till? Vilken nytta skapas av att misslyckas med hanterandet av brottslingar?

Fängelse får inte funktionen att avskaffa lagöverträdelserna utan snarare att skilja ut dem, fördela dem och begagna dem^[89]. Lagöverträdelserna inordnas i en allmän underkuvningstaktik. Straffsystemet administrerar i så fall laglösheten. Rättssystemet anger toleransgränser, ger friheter, stramar åt och kanaliserar. Straffet producerar brottets ekonomi, förbrytelseernas balansräkning.

Fängelserna förfelar alltså *inte* sin funktion^[90]. Laglösheten markeras och blir nyttig och på sitt sätt foglig. Man kan säga att kriminaliteten besegrar laglösheten. Fängelserna avpolitiserar laglösheten. Förbrytelseerna specificeras och marginaliseras politiskt. Fängelsernas succé är faktiskt så stor att de slagit ut många andra former av juridiska straff.

Fängelserna gör det möjligt för tjänstemän, sociologer, psykologer och statistiker att observera och utnyttja laglösheten. Utan fängelserna skulle denna massiva övervakning och kunskapssamlande vara omöjligt.

Men inte bara staten och vetenskapen utnyttjar fängelserna. Massmedier kan genom de följetonger som skapas runt brott, frossa i blod. Vi får våra syndabockar och kan gotta oss i indignation.

Även fångar själva stöder fängelsesystemet. Foucault citerar fångar som under fängelsesystemets barndom med sina straffkolonier lovordade fängelserna^[91].

- Vi skulle föredra att bli slagna men cellen är bättre för oss.

Hur har man burit sej åt för att få folk att acceptera makten att straffa? Och hur kunde man få de bestraffade att acceptera sin lott? Foucault funderar på om det är fängelsets kontinuitet in i vår vardag som gjort att vi accepterat det^[92]. Fängelserna fungerar på alla nivåer av olydnad^[93]. Vid minsta förseelse kan hotet om fängelse dyka upp.

- Du kommer att sluta i fängelse!

Och vid de allra mest slutna anstalterna noteras den allra minsta avvikelse.

- Jaha! Ej bäddat enligt reglementet! Jag får tyvärr skriva upp det.

Fängelserna och domstolarna mångfaldigar sej i vår vardag, på arbetsplatser, i

skolor och i folkrörelser.

Lärar-domaren, läkar-domaren, socialarbetar-domaren, kollega-domaren, vänner-domaren återskapar det normalas norm. Kroppen, färdigheterna och prestationerna tränas på att lyda under normerna. Den examinerande rättvisan är allestädes närvarande.

Fängelset kommer förmodligen att minska i betydelse den dagen nyttan av en kontrollerad laglöshet upphör och när mångfalden av andra disciplinära organisationer tar över.

Funderingar om disciplin

Något jag inte hittar i Michel Foucaults texter är hur disciplinen med alla sina tekniker lyckas göra sig självständig från tradition och kultur. Disciplinen lyckas dessutom göra individens handlande självständig gentemot dennes egen personlighet. Frigörelse från historia och person är ett av disciplinens mest geniala drag. Den lyckas klippa beroendebanden till sammanhang och dessutom övervinna den enskildes egenheter.

Disciplin är en av de mest generaliserande och allmängiltiga bland makttekniker. Den tycks främst begränsas av hur långt den själv har hunnit utvecklas samt kvantiteten på de mänskliga verktyg den har tillgång till.

Under tiden i olika fängelser funderade jag över hur vi alla nästan utan problem kunde kontrolleras in i minsta detalj. Legosoldater, spioner, maffia, marxister, anarkister, pacifister, ja, nästan alla fångar jag mötte inklusive jag själv, lydde intill absurdum. Men disciplinen upphörde att fungera det ögonblick vi lämnade murarna bakom oss. Detta fenomen utreds inte så utförligt av Michel Foucault. Hans metod koncentreras på att studera maktens maskineri. Men till skillnad från flera andra former av makt slutar disciplinen ofta att verka i samma ögonblick vi uppfattar oss vara utanför dess finmekaniska kugghjul. När jag kliver ut ur klassrummet eller fabrikslokalen stiger jag också ut ur disciplinens disciplinering.

Om denna disciplinens färskvara även gäller den disciplin som tränger in i oss via den kulturella kroppsliga dressyren med sin etikett, anständighet och hygien behöver analyseras mer utförligt. Möjligen är det så att dessa fostrande mekanismer ständigt verkar på oss och att det är svårt att hitta situationer när

de upphör att verka. Finns det alltså en disciplin som fungerar bara under disciplineringen? Och en annan disciplin som klibbar sig fast i våra kroppar och grupper? Jag skulle vilja pröva att dela upp disciplinen i två former:

Den ena formar våra reflexer och rörelser för specifika situationer: arbetsplatsen, affären, kassan, kön, festen, sittningen, mötet, grälet avskedet, hemmet, måltiden. Sådana discipliner kan upphöra att verka på ett ögonblick när sammanhanget byts. Eller snarare är det ofta så att disciplinen byts ut när sammanhangets byts. Olika discipliner verkar i fikarummet och på verkstadsgolvet.

Den andra formen av disciplin klibbar fast längre utan att den behöver bli helt beständig. Den gör människan till en krigsmaskin, kunskapsmaskin eller lönearbetsmaskin. Men även denna form kan upphöra att verka när man säger avsked till ett sammanhang. En soldat kan lämna kriget, åka hem och bli sambo. Soldatens disciplin uppfattas patologiskt ifall den brukas på sambon.

Genom improvisation och personlighet så uppfattas etiketts- och uppförande disciplin som naturlig. Är man ordentligt disciplinerad så uppfattas man vara sej själv. När disciplinen är för uppenbar uppfattas man som konstlad, tillgjord pedantisk, fåfäng, eller möjligen har man bacillskräck.

Den franske mentalitets- och attitydhistorikern Philippe Ariès som dog 1984, faktiskt samma år som Michel Foucault dog, skrev flera verk som tar upp etikettens historia. Det skulle vara intressant att mer systematiskt, gå igenom dessa utifrån Foucaults disciplinperspektiv.

Straff hindrar civil olydnad och befrielse

När Michel Foucault härleder disciplinen ur fängelsets och lagens praktik undersöker han hur den tränger undan den negativa, hindrande och förbjudande makten^[94]. Makt blir alltmer skapande snarare än negativ och hindrande. Ifall disciplin trängde undan en stor del av de negativa, förbjudande, hindrande maktteknikerna, vilken funktion och vilket utrymme skapade sig i så fall den förbjudande makten? Vilka makttekniker sätter gränser och bygger hinder? Vem utför idag de traditionella polisiära funktionerna?

En av Foucaults metoder för att undersöka makt är att studera motståndet. När

det gäller förbjudande och hindrande makt är det användbart att studera hur flyktingar bryter gränser och hur queera handlingar bryter hindrande normer. Här väljer jag att undersöka hur civil olydnad kämpar mot förbjudande makt.

Jag har utgått från samtal och reflektioner i ett dussin civil olydnads-grupper som utför plogbillsaktioner, alltså avrustar vapen med hammare. Dessa plogbillsgrupper är här valda utifrån att jag haft kontakt med dem, så de är inte representativa på något sätt.

Icke våld förstår makt som lydnad och samarbete. Olydnad blir därmed avgörande för att bryta makt. De ickevåldsgrupper jag samarbetat med menar att lagbrott, i form av civil olydnad, är nödvändigt för befrielse och systemskifte. Ifall det stämmer, varför genomförs inte civil olydnad i större utsträckning?

Det som hindrar deltagare att genomföra civil olydnad är bland annat straff mot gemenskapen eller mot en som person. Denna oro för straff bearbetas i plogbillsgrupper genom längre samtal innan avrustningen av vapen genomförs. I USA är de fleråriga fängelsestraffen avgörande personligt hinder. I Sverige upptäckte plogbillsgrupper tidigt att skadeståndet efter en avrustning var ett större problem för många deltagare än fängelse^[95]. Även ängslan över vad som kan hända med ens arbete kom upp i samtalen om rädsla för straff.

För flera som utför plogbillsaktioner är familjen ett stöd som gör det möjligt att göra motstånd. Men inte alltför sällan uttrycker deltagare att deras familjer hindrar dem från att delta. Detta kan ske uttryckligen genom att partnern, barnen, föräldrarna eller något syskon säger ifrån eller uttrycker sitt ogillande. Inför den första plogbillsaktionen i USA ringde en kvinnas make till FBI för att be dem hindra aktionen. Det var dock en udda händelse. En vanligare kontrollmetod är att någon i familjen skuldbelägger den som planerar att utföra en plogbillsaktion. En annan metod är att använda en form av familje-veto, att kraftfullt säga nej till den som vill utföra civil olydnad.

Ett sådant nej eller veto kan ibland komma efter snarare än före första aktion. Motståndet får bara bli en enstaka händelse. Det får inte bli en pågående befrielsekamp. Någon i familjen ger kanske sitt medgivande ifall deltagaren ger ett löfte att detta ska förbli den enda aktionen. Det har ofta givits ett starkt stöd för den första aktionen från familjen. Men nya planer på motstånd möter ibland

motstånd från de som gett sitt stöd. Plogbillsgrupper i Sverige har utvecklat olika sätt att stödja familjen, utifrån analysen att även familjen straffas domstolar. Detta stöd kan möjligen hjälpa till att bryta familjens polisiära funktion att hindra kamp för befrielse.

Hur familjekonflikter hanteras är svårt att generalisera. En person krävde att älskaren inte skulle riskera fängelse annars var det slut mellan dem. Jag känner också till en skilsmässa efter ett två år långt fängelsestraff. Vanligare är nog att familjemedlemmarna kommer fram till kompromisser. Förutom löftet om den *enda aktionen* har flera aktivister satts i karantän av familjen. Någon i familjen kräver att man gör ett uppehåll i motståndet. Denna paus sträcks gärna ut och blir permanent.

Lika vanligt som öppna konflikter är dock den egna rädslan för att inte vara en god mor eller far eller sambo. Denna rädsla är möjligen motståndskämpens egen flykt från befrielse. Familjen behöver inte stå bakom självkontrollen. Vid ett tillfälle blev en kvinna arg på sin man när hon hörde att han skyllde sin ovilja att göra civil olydnad på familjen.

De nya kraven sedan sjuttioålet på att vara en superfamilj, supermor/far eller supermake/a tycks ibland stärkas inom ickevåldsrörelser och ideella rörelser. Icke-våld tolkas om och blir en radikal variant av borgerliga och patriarkala ideal om duktighet. Familjen i första hand.

Kravet på den goda hustrun eller maken kan begränsa dem till att bara delta i aktioner utan personliga risker, alltså civil olydnad som bara leder till böter eller kortare fängelsestraff. Duktigheten producerar lydnad. Superförälderkravet kan i praktiken bli ytterligare ett medel för att underordna kvinnan under patriarkala trygghetsordningar.

Även vänner och arbetskamrater kan förvandlas till polisiära hinder för civil olydnad. Vid flera tillfällen har aktivister visat sej vara mer oroliga för arbetskamraternas reaktioner än chefens. Arbetskamrater skulle kunna få mer att göra i samband med aktionen och straffet. Lojalitet med arbetet och med arbetskamrater går före solidaritet med fattiga och de som dödas i krig.

De polisiära funktionerna flyttas troligen alltmer från de offentliga kontrollinstanserna till den nära gemenskapen: den enskilde själv, familj, grannar, vänner och arbetskamrater. Det avgörande straffet om man överträder

det förbjudna kommer från någon som står en nära eller till och med från en själv. När konflikter pekas ut som negativa skapas normen att inte utsätta andra för obehag. Samma rädsla som gör att man hemlighåller svåra sjukdomar kan skapa hinder för befrielse.

Rädslan för konsekvenserna kan bli ett större hinder för befrielse än de faktiska konsekvenserna. Själva hotet om straff blir straffet.

Och straffet från ens nära kan mycket väl vara värre än fängelse. I ett fall i Sverige skulle en kvinnas släkting kunna ha drabbats av aktionen eftersom denne kände flera som arbetade vapenfabriken där en aktion skulle utföras. Kvinnan bestämde sej för att inte delta i aktionen. I ett annat fall hade en man en släkting inne på ett vapenföretag som skulle drabbas av en aktion. Han funderade mycket på vad han skulle göra. Till slut bestämde han sej för att göra aktionen och ordentligt förklara skälen till aktionen för släktingen.

Föreställningar om negativa konsekvenser skapar myter som vi använder på oss själva och på vår omgivning. Myter om straff återberättas för att kontrollera varandra. Det är farligt att avvika från lag och norm, det är farligt att bli olydig.

Civil olydnad som kamp mot lydnad och straff

Civil olydnad förstås av [Henry David Thoreau](#), [Mohandas Gandhi](#) och [Martin Luther King](#) som medel för att bryta straffets och rädslans makt över oss. Civil olydnad är mer en kamp mot lydnaden än mot regeringar.

Civil olydnad är medel som avmystifierar myterna om olydnad. Flera har vittnat om att kolleger och familjemedlemmar som varit mycket negativa före civil olydnad helt har vänt om och givit sitt fulla stöd efter aktionen. Civil olydnad har avmystifierat rädslan för befrielse. När faktiska juridiska konsekvenser uppstår så ökar självförtroendet och stödet från familjen. Det går faktiskt att leva i motstånd.

Plikten är en närliggande mekanism som sätter gränser för motstånd. Plikterna hierarkiseras så att familjen, arbetet eller studierna kommer före befrielse. Först efter dessa kan kamp mot krig, förtryck, ojämlikhet eller svält eventuellt få komma. Att inte i sitt liv återskapa denna rangordning anses onormalt. Och det onormala straffas. Brott mot plikten behöver dock inte alltid straffas av omgivningen. Pliktkänsla och pliktnormer skapar sina egna straff. Den enskilde

bygger genom plikten upp en form av självbestraffning.

Aktivister som riskerar att missa en tenta, ett arbetspass eller ett släktkalas uppfattar inte att de gör ett val när de väljer bort motståndet. Det är så självklart att man ska utföra sin [samhälleliga plikt](#) att inget annat kan komma på fråga. Och den samhälleliga plikten är inte att förändra samhället utan att utföra sitt jobb. Tja, eller att delta i tester och examinationer.

Visst, det finns giltiga skäl att vara borta från arbetet. Om man är sjuk tar man sjukledigt. Om man ska ut och resa tar man semester. Om man ska studera tar man tjänstledigt. Men dessa ledigheter är reglerade och färdigdefinierade. De ska väl inte användas för motstånd!

Familjen, kollegerna och den enskilde själv får en straffande funktion samt en polisiär funktion. Den polisiära funktionen handlar både om ömsesidig kontroll och att se till att juridisk lag och gruppens lagar upprätthålles. Den enskilde och dennes nära ser till att de samhälleliga plikterna och reglerna följs. Om lagar, regler och normer ändå bryts gör kolleger och familj sig till verktyg för det ömsesidiga straffandet.

Den juridiska lagen är inte tillräckligt specifik för att producera makt. Det behövs många fler lagstiftare än parlament och riksdagar. Lagen mångfaldigar sig. Vi blir alla lagstiftare. Mängder med lagar, regler och förordningar skapas på arbetsplatser och inom familjen. Dessa lagar bygger sina egna straffsystem. Ju fler grupper, organisationer och institutioner som kontrollerar ju mindre behövs traditionella domstolar och fängelser. Dagens poliser blir kolleger, vänner och en själv.

Per Herngren

1991, version 0.6.1

Läs mer om Foucault

Per Herngrens [texter om Michel Foucault](#).

Fotnoter

^[1] Michel Foucault, *Vansinnets historia*. Lund: Arkiv, 1983.

[2] Diskussion om "Gulag" finns exempelvis i Michel Foucaults "Powers and Strategies" och "Truth and Power" i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980.

[3] Michel Foucault, Confinement, Psychiatry, Prison i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, 178-210. (Intervjun publicerad första gången 1977).

[4] Michel Foucault, The Return of Morality i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, s 243, (Intervju publicerad första gången 1984).

[5] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. 1990, s 273.

[6] Michel Foucault, *Vetandets Arkeologi*. 1972, s 170.

[7] Michel Foucault, Powers and strategies i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 135-136.

[8] Michel Foucault, Critical Theory/Intellectual History i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, s 22. (Intervjun publicerad första gången 1983).

[9] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 277.

[10] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 154-155.

[11] Niccolò Machiavelli, *Fursten. Natur och kultur*, 1989, s 9.

[12] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York:

Routledge, 1988, s 76, (Föredrag hållt 1979).

[13] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 83-84, (Föredrag 1979).

[14] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 98. (Föredrag 14 januari 1976).

[15] Michel Foucault, Powers and strategies i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 141-144.

[16] Michel Foucault, Confinement, Psychiatry, Prison i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), 1988, s 202. (Samtal publicerat första gången 1977).

[17] Michel Foucault, Critical Theory/Intellectual History i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 22. (Intervjun publicerad första gången 1983).

[18] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 161-162.

[19] Michel Foucault, Critical Theory/Intellectual History i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 43, (Intervjun publicerad första gången 1983).

[20] Michel Foucault, On Power i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 106-107, (Intervju 1978).

[21] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. 1990, s 274-275.

[22] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power:

Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 279.

[23] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 282-283.

[24] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 36-38.

[25] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 83, (Föredrag 1979).

[26] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 163.

[27] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 61-85, (Föredrag hållt 1979).

[28] Michel Foucault, Politics and Reason i *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 68, (Föredrag hållt 1979).

[29] Michel Foucault inleder sin *Övervakning och straff* med denna berättelse. Lund: Arkiv förlag, 1987, s 9.

[30] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 53, 56, 59.

[31] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 60.

[32] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 73.

[33] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 303-304.

[34] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 132-134.

- [35] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 16.
- [36] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 18, 24.
- [37] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 43, 87.
- [38] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 140-141.
- [39] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 139.
- [40] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 90.
- [41] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 95.
- [42] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 98.
- [43] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 100.
- [44] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 122.
Foucaults källa är J M Servan, *Discours sur l'administration de la justice criminelle*, 1767, s 35.
- [45] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 123-129.
- [46] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 151.
- [47] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 112.
- [48] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 130.
- [49] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 46.
- [50] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 57.

- [51] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 293.
- [52] Michel Foucault, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv, 1983. s 296.
- [53] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 27.
- [54] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 262.
- [55] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 32-33.
- [56] Michel Foucault, Powers and strategies i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 139.
- [57] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 227.
- [58] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 35.
- [59] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 151.
- [60] J J Brochier, Prison Talk i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, (orginal 1975).
- [61] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 159.
- [62] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 166-175.
- [63] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 175-183.
- [64] Carl von Clausewitz, *On War*. New Jersey: Princeton university press, 1984, s 87.
- [65] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 207.

- [66] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 214.
- [67] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 218-225.
- [68] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 260.
- [69] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 147.
- [70] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 235.
- [71] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 234.
- [72] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 236.
- [73] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 156.
- [74] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 159.
- [75] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 244-254.
- [76] Michel Foucault, The Eye of Power i *Power/Knowledge Selected Interviews and other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980, s 148.
- [77] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 252.
- [78] Kanske låter han disciplinen breda ut sej för mycket i sina analyser. Han tar inte upp läro-, erfarenhets- och andra processer som sker i samverkan eller opposition med disciplinen. Den blir alltför kontrollerande. För en utredning av denna begränsning se även Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 288-289.
- [79] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 254.

- [80] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 256-257.
- [81] Michel Foucault missar något väsentligt i maktens dubbelhet när han inte lyfter fram hur den förutom möjlighet till motstånd också kan ge andra möjligheter som friheter, färdigheter, självdisciplin etc. Se även Jürgen Habermas, *Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 292.
- [82] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 271.
- [83] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 279.
- [84] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 282-287.
- [85] Michel Foucault, *On Power i Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other writings 1977-1984*. (L. D. Kritzman red), New York: Routledge, 1988, s 104, (Intervju 1978).
- [86] Per Herngren, *Handbok i Civil Olydnad*. Stockholm: Bonniers, 1990, s 164-165.
- [87] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 308-311.
- [88] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 325.
- [89] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 316.
- [90] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s321-323.
- [91] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 341.
- [92] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 353.
- [93] Michel Foucault, *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv, 1987, s 348.

[94] Jürgen Habermas, Some Questions Concerning the Theory of Power: Foucault Again i *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990, s 290.

[95] Per Herngren, *Handbok i Civil Olydnad*. Stockholm: 1991, s 162.